

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΟΥ ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΛΣΤΟΗ

Ἡ ζωὴ τοῦ Λ. Τολστόη εἶναι μιὰ ζωὴ γεμάτη ἀπὸ τραγικὲς ἀντιθέσεις καὶ ἀπότομες μεταπτώσεις στὶς ἰδέες καὶ τὰ αἰσθήματα, στὶς ἐπιθυμίες καὶ τὶς πράξεις του. Εἶναι μιὰ λαβυρινθώδης καὶ πολυδαίδαλη ζωὴ, ἕνα μεγάλο μυστήριον, ἕνας δυσερμήνευτος γρίφος, ὅπως δυσερμήνευτος γρίφος εἶναι, ἄλλως τε, καὶ κάθε γνησίᾳ σλαβικῆ ψυχῆ. Συγχρόνως ὅμως ἡ ἠθικὴ φυσιογνωμία τοῦ Λ. Τολστόη, ὁ ὅποιος ἐπὶ μισὸν αἰῶνα ἐπεσκίασε κάθε ἄλλη δόξα τῆς Ρωσσίας, εἶναι τόσο ἀδρά, τόσο συμπαθητικὴ καὶ τόσο μεγαλειωδῶς ἐπιβλητικὴ, ὥστε εἶναι τελείως δικαιολογημένη κάθε ἐνασχόλησις μὲ τὸν εὐγενῆ αὐτὸν ἀριστοκράτη τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιάς. Μὲ τὴν παροῦσα μελέτη μου ἂν κατορθώσω νὰ ξεσκεπάσω κάπως μερικὲς, ἔστω, πτυχὲς τῆς πολυδαίδαλης ἀλλὰ μεγάλης καὶ πλουσίας ψυχῆς τοῦ πολυφημισμένου Ρώσου σοφοῦ, θὰ θεωρήσω τὴν προσπάθειά μου ὅτι δὲν εἶναι ἄσκοπη καὶ δὲν τῆς ταιριάζει νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἀντλήμα σὲ πίδα Δαναΐδων.

Ἀρχίζω ἀπ' τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τοῦ Τολστόη. Ἡλικία γεμάτη εὐαισθησία, τρυφερότητα, καὶ ἀθῶα φαιδρότητα. Γεμάτη ἀπὸ αἰσθήματα στοργῆς πρὸς τὸ ἄμεσο περιβάλλον του καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Θεόν. Ἀκοῦστε πόσο νοσταλγικὰ ἀναπολεῖ τὰ ἀξέχαστα παιδικὰ του χρόνια :

«ὦ, εὐτυχισμένα μου παιδικὰ χρόνια, ἀγύριστα χρόνια ! Πῶς νὰ μὴν ἀγαπήσω, πῶς νὰ μὴ θωπεύσω τὶς ἀναμνήσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ; Ἐξυψώνουν καὶ δροσίζουν τὴν ψυχὴ μου. Εἶναι γιὰ μένα ἡ πηγὴ τῆς πιὸ γλυκειᾶς χαρᾶς. Θὰ ξαναγυρίσω ἀραγὲ ποτε ἡ ἀφροντισιὰ τῆς πρώτης ἡλικίας ; Θὰ ξαναβροῦμε ἀρά γε τὴν ἀπαίτησι τῆς ἀγάπης καὶ τὴν φλογερὴ πίστι πού εἶχαμε στὴν παιδικὴν ἡλικίαν ; Ποιὰ ἄλλη ἐποχὴ θὰ μπορούσαμε νὰ προτιμήσουμε ἀπ' ἐκείνην, ὅπου οἱ δύο γλυκύτερες ἀρετές, ἡ ἀθῶα φαι-

δρότης και ή ακόρεστη δίψα τής στοργής είναι τὰ μοναδικὰ ἐλαττήρια τής ζωής : Ποῦ είναι οἱ θερμές προσευχές και τὰ διαυγῆ καταλυκτικά δάκρυα : Ὅσο σκληρὰ λοιπὸν ἐποδοπάτησεν ή ζωή τήν καρδιά μου, ὥστε νὰ μὴ μπορῶ πιά νὰ γνωρίσω ἐκεῖνα τὰ δάκρυα και τοὺς ἐνθουσιασμούς : Και μόνη ή ἀνάμνησίς των θὰ μοῦ μείνη ;»

Ἄλλοτε τὸν συγκινεῖ ή ἀνάμνησις τής παιδικῆς του προσευχῆς. « Ἐκαμνα—λέγει—τήν μικρὴ παιδική μου προσευχή και παρακαλοῦσα τὸν Θεὸ νὰ χαρίζη εὐτυχία σ' ὅλον τὸν κόσμον και νὰ κάμῃ αὔριο καλὸ καιρὸ γιὰ τὸν περίπατό μου, οἱ ιδέες και τὰ ὄνειρά μου συνεχέοντο και τότε κοιμώμουνα γαλήνια και γλυκὰ μετὸ πρόσωπο ὑγρὸ ἀπὸ τὰ δάκρυα.»

Ἄλλ' ή τρυφερὴ παιδική του καρδιά ἐνωρίς δέχθηκε κτυπήματα σκληρὰ ἀπ' τὸν μοιραῖο και ὀριστικὸν ἀποχωρισμὸ προσώπων προσφιλῶν. Μόλις ἦτο τριῶν χρονῶν, ὅταν ἔχασε τήν μητέρα του.

Και ὅμως ποτὲ δὲν ἔεχασε «τὸ θαυμάσιο μειδιάμά της, ποὺ σκορποῦσεν ὀλόγυρα μόνο τήν χαρά.» Σὲ ἡλικία 9 ἐτῶν στερήθηκε τὸν πατέρα του, τὸν ὁποῖο θαύμαζε γιὰ τήν ἀνεξαρτησία τοῦ φρονήματος και τήν καλωσύνη τής καρδιάς του.

Κατὰ τὰ εὐτυχισμένα χρόνια τής παιδικῆς του ἡλικίας ἄρχισαν νὰ διαμορφώνωνται πολλὰ βασικά χαρακτηριστικά τής ἠθικῆς προσωπικότητος τοῦ Τολστόη, πρὸ πάντων δέ ή ἀπεριόριστη ψυχικὴ ἀνάγκη νὰ περιβάλλη ὅλους και ὅλα μετὲ ἐμπιστοσύνη και ἀγάπη και νὰ προσπαθῆ μετὰ αὐτὰ τὰ δύο κλειδιά νὰ εἰσχωρήσῃ στὸ ἄδυτο τής ψυχῆς των. Ἀπὸ τότε ἐξεδηλώθη και ὁ ὠραῖος ἀλτρουϊσμός του· ὁσάκις ἦτο εὐτυχής, δὲν ἐσκέπτετο τὸν ἑαυτὸ του, ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἤξευρεν ὅτι ἦσαν δυστυχεῖς. Ἔτσι μεγάλωσε ὁ Τολστόη μέσα σὲ μιὰ γλυκεῖα ἀτμόσφαιρα μυρωμένη ἀπὸ τὰ εὐγενέστερα αἰσθήματα.

Σὲ ἡλικίαν ὅμως 12 ἐτῶν ή τρυφερὴ νεανικὴ του ψυχὴ δέχθηκε μιὰ ἀπροσδόκητη συγκλονιστικὴ προσβολή. Κάποιος φίλος τὸν ἐπληροφόρησε ὅτι οἱ συμμαθηταὶ του στὸ Λύκειον ἔκαμαν μιὰ μεγάλη ἀνακάλυψη : εὗρηκαν ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός! Ἡ ἀνακάλυψις αὐτὴ φάνηκε στὸν Τολστόη ἐλκυστικὴ και εὐχάριστη. Ἔτσι εὐχάριστος τοῦ φάνηκε μετ' ὀλίγον και ὁ Βολταῖρος, ποὺ

μέ ὄρεξι διάβαζε καὶ ἴσως ἀπ' τὴν ἀνάγνωσί του ἀντλοῦσε τὰ χλευαστικά ἐπιχειρήματα, μέ τὰ ὁποῖα ἔθιγε τὸν φιλόθρησκον ἀδελφό του Δημήτριο.

Σὲ ἡλικία 15 ἐτῶν ἔκαμνε τὴν ἐντύπωσι μικροῦ φιλοσόφου. Ἦταν ἀπορροφημένος ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῶν μεγαλυτέρων ἠθικο-θρησκευτικῶν προβλημάτων, πού σχετίζονται μέ τὸν ἀνθρώπινο προορισμό, τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς καὶ τὴν μέλλουσα ζωή. Κουρασμένος ὅμως ἀπ' τὸ βάρος τῶν δύσκολων προβλημάτων, μέ τὴν λύσι πῶν ὁποίων πρόωρα καταπιάσθηκε, ἀσυναισθήτως γλίστρησε σιγά-σιγά στὸν σκεπτικισμό. Τὸ ἐξωμολογεῖτο ὁ ἴδιος: «Ὁ σκεπτικισμός—λέγει—μέ τραβοῦσε ἰσχυρότερα ἀπὸ κάθε ἄλλο φιλοσοφικὸ σύστημα. Ἄρκετὸ καιρὸ μ' εἶχε προσηλωμένο σὲ μιὰ κατάστασι, πού λίγο διέφερε ἀπὸ τὴν τρέλλα. Μοῦ φαινόταν ὅτι ἔξω ἀπὸ τὸ δικό μου ΕΓΩ τίποτε ἄλλο δὲν ὑπῆρχε πραγματικὰ στὸν κόσμον. Τὰ πράγματα τὰ νόμιζα σὰν ἀπατηλὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἐπρόβαλλαν στὴν συνείδησί μου, μόνον ἐφόσον ἔδιναν σ' αὐτὰ προσοχὴ καὶ ἐχάνονταν, ὅταν ἔπαυα γὰ τὰ σκέπτομαι.»

Μὲ τέτοια σκεπτικιστικὴ ψυχὸσύνθεσι ἐνεγράφη στὸ Πανεπιστήμιο. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει μιὰ θλιβερὴ περίοδος τῆς ζωῆς του γεμάτη ἀπὸ ἀμφιβολίες, ἀμφιταλαντεύσεις, ἀγῶνες καὶ πτώσεις ἠθικές. Εἶχε ξυπνήσει μέσα του ὁ αἰσθησιακὸς ἄνθρωπος.

Στὴν ὑψηλὴ πάλι κοινωνία τοῦ κόσμου, ὅπου τοῦ ἔδινε δικαίωμα εἰσόδου ἢ ἀριστοκρατικὴ του καταγωγὴ καὶ ὁ τίτλος τοῦ «κόμητος», συνάντησε φίλους, πού τὸν δασκάλευσαν στὰ ἀθλιώτερα μαθήματα. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἡ Ἐπιστήμη τὸν εὔρισκε ἀδιάφορον. Ἀπ' τὴν Σχολὴ τῶν Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν μετεγράφηκε στὴν Νομικὴ, χωρὶς καμιὰ ὅμως σοβαρὴ ἐπίδοσι. Ἀντίθετα ἐνδιαφερόταν ζωηρὰ γιὰ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῆς ἀριστοκρατίας, τοῦ πλούτου, τῶν τίτλων καὶ ἀξιωματικῶν, πού ἦτο γεμάτη ἀπὸ μύριες ἀντιθέσεις, ἀπὸ στροβίλους ἀπορροφητικὸς καὶ ρεύματα συντριπτικά. Μέσα σ' αὐτὰ τὰ ἐπικίνδυνα ρεύματα ὁ νεαρὸς κόμης ἀπηδαιλούχητος ἀρχισε νὰ κυνηγᾷ κάθε εἶδος συγκινήσεως σωματικῆς καὶ ψυχικῆς. Ἐρωτες, κραιπάλη, χαρτοπαίγνιον, ὄργια, δολοπλοκίες, μονομαχίαι, αὐτὰ ἦσαν τὰ ἐντρυφήματα τῆς νεανικῆς του ζωῆς. Ἀκολουθώντας καὶ τὸ πασάδειγμα τῆς ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως, ἀνέτρεψε κάθε ἠθικὸ φραγμὸ καὶ κατέπνιξε κάθε δι-

σταγμό τῆς συνειδήσεως, προκειμένου νὰ ρουφήξῃ ἀνεμπόδιστα τὸ ποτῆρι τῆς ἡδονῆς.

Καὶ ὡς ἀντιστάθμισμα τῆς κραιπάλης καὶ ἀσωτίας μήπως ἐξασφάλιζε τοῦλάχιστον κάποια εὐτυχία, ἔστω καὶ παροδική; Κάθε ἄλλο! Διαρκῶς ἦτο δυσσαρεστημένος ἀπ' τὴν ζωὴ του, ἀπ' τὸν ἑαυτό του. Ἀκούστε μὲ πόσῃ εἰλικρίνειαν ἐκμυστηρεῦεται στὴν «Ἐξομολόγησι» του τὰ συναισθήματα καὶ τὶς σκέψεις του: «Εἶχα —λέγει— ὅ,τι μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐπιθυμήσῃ: πλούτη, ὄνομα, ἐξυπνάδα, πόθους ὠραίους, ὄνειρα εὐγενῆ. Ἦθελα νὰ ζήσω ἀντάξια πρὸς ὅλ' αὐτά. Καὶ ὅμως ἐποδοπάτησα μέσα στὸν θόρβορον ὅ,τι καλὸν ἔκρυβα μέσα μου. Διέφθαιρα τὴν καρδιά μου, τὸν νοῦ μου, τὰ νιάτα μου. Ζαλίζομαι ὅταν ἀτενίζω τὴν ἄβυσσο, ποῦ χωρίζει ἐκεῖνο ποῦ εἶμαι ἀπ' ἐκεῖνο ποῦ ἤθελα καὶ μποροῦσα νὰ εἶμαι! Ποιὰ μοῖρα μὲ χώρισε ἀπ' τὰ ὄνειρα, τοὺς πόθους καὶ τὶς ἐλπίδες τῆς νεότητός μου; Πόσο καλὸς καὶ εὐτυχῆς θὰ μποροῦσα νὰ εἶμαι, ἀν' ἀρχίζωντας τὴν ζωὴ μου ἀκολουθοῦσα τὸν δρόμο ποῦ μ' ἔδειχνε τὸ ὄροσερὸ παιδικό μου μυαλό καὶ τὸ αἶσθημα! Δὲν ἄκουσα τὴν ἐσωτερικὴ φωνή, γι' αὐτὸ ἔπεσα βαθειά, πολὺ βαθειά».

Κατὰ τὴν διάρκειαν ὅμως τῆς ἀσωτῆς νεανικῆς του ζωῆς, ποῦ τὸν ἐβύθισε σὲ χρέη, ἐκλόνισε τὴν δύναμι τῆς θελήσεώς του καὶ διέψευσεν ὅλα τὰ ἰδανικά του, ἀπὸ καιροῦ σὲ καιρὸν ἐξυπνοῦσε μέσα του ἢ νοσταλγία τῆς ἀνορθώσεως, τοῦ ἐξαγνισμοῦ καὶ τῆς ἀπολυτρώσεως. Ἡ δύναμις τῆς νοσταλγίας αὐτῆς ὄλονεν ἐγένετο περισσότερο τυραννικὴ. Ὁ νεαρὸς ἀριστοκράτης, ὁσάκις τὸν ἄφηναν καιρὸ τὰ ὄλονύκτια γλέντια, ἐδιάβαζε τὸν Rousseau, τὸν ὅποιον ἐλάτρευε σὰν Θεό, ἔγραφε φιλοσοφικὰ δοκίμια, κατέστρωγε ἀνορθωτικὰ προγράμματα μιᾶς νέας ζωῆς, κατελαμβάνετο ἀπὸ ἀσκητικὲς νοσταλγίες καὶ ἐβυθίζετο σὲ μυστικοπαθεῖς ἐκστάσεις καὶ ἐνοράσεις, μέσα ἀπ' τὶς ὁποῖες ἀντλοῦσε τὰ σφοδρότερα κατηγορητήρια ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἄλλοτε ἐπίστευε στὴν θεωρίαν τῆς μετεμψυχώσεως καὶ ἄλλοτε ὁ χειρότερος Μηδενισμὸς ἐσχίζε μὲ τὰ σκληρὰ νύχια τὴν τρυφερὴ τοῦ νεαροῦ φοιτητοῦ ψυχὴ...

Κάποτε ἡ συνείδησις τοῦ Τολστόη ἐξάπλωνε ἐπάνω στὸ ἀνατομικὸ της μάρμαρο τὴν ζωὴ του καὶ τοῦ ἔδειχνε ὅλη τὴν φρικιαστικὴ γάγγραινα τοῦ ἠθικοῦ ὀργανισμοῦ του. Καὶ ὅμως δὲν εἶχε

τὸ θάρρος ν' ἀπολυτρωθῆ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς αἰσθησιακῆς ζωῆς του, πὺ τὸν σφικτοκρατοῦσαν αἰχμάλωτον...

Βραχυχρόνιο διάλειμμα στὴν ὀργιώδη ζωὴ τοῦ νεαροῦ φοιτητοῦ ἐσημείωναν οἱ σχολικὲς διακοπές, πὺ τὶς περνοῦσε στὴν ἀγροτικὴ του ἔπαυλι, τὴν Γιάσναγια Πολιάνα. Ἐκεῖ ἀγαποῦσε νὰ ξαπλώνεται κάτω ἀπ' τοὺς παχεῖς ἴσκιους τῶν δένδρων καὶ νὰ διαβάζη ἢ νὰ ρεμβάζη. Γιὰ νὰ ξεκουρασθῆ, διέκοπτε τὴν μελέτη καὶ βύθιζε τὸ κουρασμένο βλέμμα του στὰ διαυγῆ νερὰ τοῦ ρυακιοῦ ἢ στὰ φυλλώματα τῶν δένδρων. Ὀλόγυρά του βασίλευε γαλήνη, ὄροσιά, κυριαρχοῦσε ἕνας δυνατὸς παλμὸς ζωῆς.

Ἀπ' τὴν ἐπαφὴ του μὲ τὴν ὠραία καὶ πλούσια φύσι αἰσθανόταν ὅτι ξανάγειωνε σωματικῶς καὶ ἐξαγνιζόταν ψυχικῶς.

Στὶς διακοπές τοῦ τρίτου πανεπιστημιακοῦ ἔτους ἀπεφάσισε ξαφνικὰ νὰ παρατήσῃ τὶς σπουδές του καὶ νὰ ἀφιερωθῆ στὴν ἀγροτικὴ ζωὴ. Ἐγνωστοποίησε λοιπὸν τὴν ἀπόφασί του στὴν θεία του μὲ τὸ ἀκόλουθο ἀξιανάγνωστο γράμμα.

«Πρόκειται—τῆς ἔγραψε—ν' ἀφιερωθῶ στὴν ἀγροτικὴ ζωὴ, γιὰ τὴν ὁποία αἰσθάνομαι ὅτι εἶμαι γεννημένος. Θὰ μοῦ πῆτε, ὅτι εἶμαι ἀκόμη νέος; Ἴσως, αὐτὸ ὅμως δὲν μ' ἐμποδίζει νὰ συναισθάνωμαι τὴν τάσι πὺ ἔχω νὰ ἀγαπῶ τὸ καλὸ καὶ νὰ ἐπιθυμῶ νὰ τὸ κάμνω. Εἶδα τὴν ἀκαταστασία τῶν κτημάτων μου. Ὅφειλεται στὴν ἀθλιότητα τῶν μουζίκων... Δὲν ἔχω λοιπὸν καθῆκον ἱερὸν νὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὴν εὐτυχία τῶν 700 αὐτῶν ψυχῶν; Γιὰ τὴν νὰ ζητῶ ἄλλοῦ τὴν εὐκαιρία νὰ φανῶ χρήσιμος καὶ νὰ κάμω τὸ καλόν, ὅταν μπρὸς στὰ μάτια μου ἔχω μὴν τόσοσιν εὐγενικὴν προσπάθεια, μὴν τόσοσιν ἐνδοξὴν ἀποστολή; Παραιτηθῆτε, θεία μου, ἀπὸ τὰ φιλόδοξα σχέδια, πὺ καταστρώσατε γιὰ μένα καὶ συνηθίσατε μὲ τὴν ἰδέαν, ὅτι ἐγὼ διάλεξα τὸν καλὸ δρόμο, πὺ θὰ μὲ ὀδηγήσῃ στὴν εὐτυχία».

Ἡ θεία του ὅμως ξαφνίσθηκε ἀπὸ τὸ τολμηρὸ σχέδιο τοῦ ἀνεψιοῦ καὶ προσπάθησε νὰ τὸν ἀπετρέψῃ ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσι.

«Πλησιάζω τὰ 50 χρόνια, τοῦ ἔγραψε, καὶ ὅμως δὲν ξεύρω περίπτωσι νέου ἀριστοκράτη, μὲ πλούσιον μέλλον, πὺ νὰ πῆγε νὰ ταφῆ σ' ἕνα χωριὸ μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι θὰ κάμῃ στοὺς μουζίκους καλόν. Ἡ ἀθλιότης τῶν μουζίκων εἶναι κακὸ ἀθεράπευτον, πὺ καὶ νεῖς δὲν μπορεῖ ν' ἀνακουφίσῃ καν, χωρὶς νὰ λησιμονήσῃ τὰ καθή-

κοιτά του πρὸς τὴν κοινωνία, πρὸς τοὺς ἰδικούς του καὶ πρὸς τὸν ἑαυτό του. Μὲ τὴν δική σου ξυπνάδα καὶ τὴν καρδιά, δὲν ὑπάρχει καριέρα πού γὰ μὴ ἐπιτύχης. Πιστεύω σὰν μοῦ γράφεις, πὼς δὲν ἔχεις φιλοδοξία. Στὴν ἡλικία σου ὅμως καὶ μὲ τὰ μέσα πού διαθέτεις ἢ φιλοδοξία εἶναι ἀρκετή».

Ἄλλ' οἱ συμβουλές τῆς πολύπειρης θείας δὲν ἄλλαξαν τὴν γνώμη τοῦ ἀνεψιοῦ, ὁ ὁποῖος διεγράφη ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο καὶ ἐγκατεστάθηκε στὴν ἀγροτική ἐπαυλὶ τῆς Γιάσναγια Πολιάνας μὲ τὸ ἀλτρουϊστικὸ πρόγραμμα γὰ ἐργασθῆ γιὰ τὴν ἀνακουφίσῃ τὴν βάρειά ζωὴ τῶν χωρικῶν.

Ἐπλησίαζε λοιπὸν συχνὰ τοὺς χωρικούς, ἔδειχνε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ζωὴ καὶ τὶς ἐργασίες των, ἀλλὰ γρήγορα ἄρχισε ν' ἀντιλαμβάνεται τὶς δυσκολίες τοῦ ἔργου πού ἀνέλαβε. Δὲν μποροῦσε γὰ καταλάβῃ τὴν νοοτροπία τῶν χωρικῶν, καθὼς καὶ ἐκεῖνοι δὲν καταλάβαιναν τὴ δική του. Γι' αὐτὸ λυπόταν κατάκαρδα καὶ συχνὰ δοκίμαζε ἀπογοητεύσεις, ἕως ὅτου στὸ τέλος κατάλαβε ὅτι ἡ προσπάθεια τῆς ἀγροτικῆς μεταρρυθμίσεως πού ἐπιχείρησε, ἦτο καταδικασμένη σὲ ἀναπόφευκτη ἀποτυχία, ἐφόσον αὐτὸς ὁ μόλις εἰκοσαετῆς ἀριστοκράτης, ἔστω ἐφωδιασμένος μὲ τὸν ἀγνότερο ἐνθουσιασμό, θὰ ἔπρεπε ὀλομόναχος γὰ παλαίση γιὰ τὴν ξερριζώση κλιῶνων ὀλοκλήρων προλήψεις, δυσπιστίες, ρουτίνες καὶ κακίες, καλλιεργημένες μὲ τὸ ἐμβόλιο τῆς κληρονομικότητος. Μετὰ τριετῆς λοιπὸν ἄκαρπους πειραματισμοὺς ὁ Τολστόη κουρασμένος σωματικῶς καὶ ψυχικῶς ἀναγκάσθηκε γὰ διακόψῃ τὰ πειράματα τῆς ἀγροτικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ γὰ ἀποσυρθῆ χάριν θεραπείας στὸν Καύκασο.

Ὅταν ἔνα πρῶτ' ἰστὰ 1851 ἀντιμετώπισε γιὰ πρώτη φορὰ τὰ χιονοσκεπέαστα βουνὰ τοῦ Καυκάσου, αἰσθάνθηκε βαθειὰ τὴν γοητευτικὴ των ὀμορφιά. Οἱ φωτόλουστες κορυφές τῶν τεραστίων βουνοσειρῶν σὰν ὑπερύψηλοι πύργοι διεγράφοντο μὲ ἐλαφρὲς γραμμὲς ἐπάνω στὸν μακρυνὸν οὐρανό. Μὲ τὶς πρῶτες τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες οἱ λευκογυμένες κορυφές χρωματιζόνταν μὲ μία ρόδινη ἀπόχρωσι ἐξόχως μαγευτικὴ. Ὁ θαυμασμός τοῦ Τολστόη δὲν εἶχε ὄρια. Τοῦ φάνηκε ὅτι ἀπ' τὴ στιγμὴ ἐκείνη ἄρχισε γὰ ζῆ πραγματικά. Ἐνοιωθε μιά ἀκαταγώνιστη δύναμι βουλήσεως καὶ ἐνεργείας, μιά ἀκατάσχετη ὄρμη γὰ ριχθῆ στὸ ἄγνωστο, στὴν ἄβυσσο.

Αίσθανόταν τὸν ἑαυτὸ του ἱκανὸ ν' ἀρχίσῃ μία νέα ζωὴ χωρὶς πτώσεις καὶ ἐξαγνισμούς, ὅπου ἀσφαλῶς θὰ εὑρίσκε τὴν εὐτυχία. Ἔνοιωθε ἕνα χεῖμαρρον ἀγάπης νὰ ξεχειλίσῃ ἀπ' τὰ στήθη του. Καὶ τραγουδοῦσε :

Ἄγαπῶ, ἀγαπῶ βαθειά!

Αἱ σεῖς οἱ γενναῖοι!

Αἱ σεῖς οἱ καλοὶ!

Ποιὰν ἀγαποῦσε; Καὶ ποιοὶ ἦσαν αὐτοὶ οἱ γενναῖοι καὶ καλοὶ ποὺ προσκαλοῦσε; Δὲν τῶξευρε, ἴσως, καλὰ—καλὰ οὔτε αὐτός...

Ἔνοιωθεν ὅμως ὅτι ζοῦσε μέσα σ' ἕνα περιβάλλον ὑγιεινὸ καὶ ἀγνό, ὅπου θὰ μποροῦσε νὰ ξαναύρη τὴν ἐκτίμησι στὸν ἑαυτὸ του. Καὶ ἡ συναίσθησις αὐτὴ τὸν ἔκαμνε ὑπερήφανο καὶ εὐτυχῆ. Τυλιγμένος μέσα στὸν μανδύα τῆς ἀνέλπιστης αὐτῆς εὐτυχίας ἔνοιωθε παγερὴ φρικίασι, ὅσάκις ἀναπολοῦσε τὴν περασμένη ζωὴ του. Καί, ὅπως ὁ ἀπ. Πέτρος στὸ ὄρος Θαθῶρ ἔκθαμβος ἀπὸ τὴν αἴγλη τῆς Μεταμορφώσεως ζητοῦσε νὰ στήσῃ ἐκεῖ σκηνὴ γιὰ νὰ ἐγκατασταθῇ, ἔτσι καὶ ὁ Τολστόη, μεθυσμένος ἀπ' τὸ νέκταρ τῆς εὐτυχίας, ποὺ τὸν πότιζεν ἡ γόησσα τοῦ Καυκάσου ζωὴ, ἐσχεδιάζε ν' ἀγοράσῃ ἐκεῖ μία καλύβη καὶ ἕνα κοπάδι γιδοπρόβατα, νὰ διαλέξῃ μία Καυκασιανὴ ὁμορφονιά καὶ νὰ ζήσῃ ζωὴ φυσικὴ, ἐλεύθερη ἀπὸ κάθε σύμβασι ὑποκρισίας καὶ ψευτιάς.

«Οἱ ἄνθρωποι ἐδῶ—ἔλεγε—ζοῦν σύμφωνα μὲ τοὺς φυσικοὺς νόμους: γεννοῦν, μεγαλώνουν, ἀγαπιοῦνται, πανδρεύονται, τρῶνε καὶ πίνουν καὶ χαίρονται τὴν ζωὴ ἕως ὅτου νὰ πεθάνουν, χωρὶς νὰ ξεύρουν ἄλλους νόμους ἐκτὸς ἐκείνων ποὺ ἐπιβάλλει ἡ φύσις στὰ ἄστρα, τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα». Ἄλλοτε πάλιν ἔγραφε :

«Καὶ ἐγὼ θέλω νὰ εἶμαι εὐτυχῆς, ἀλλὰ μὲ ποιὸ τρόπο θὰ τὸ ἐπιτύχω; Καὶ γιὰτί ἕως τώρα δὲν ἤμουν εὐτυχῆς; Ἄφοῦ κάθε ἄνθρωπος λαχταρᾷ νὰ γίνῃ εὐτυχῆς, σημαίνει ὅτι ὁ πόθος αὐτός εἶναι νόμιμος. Ἄν προσπαθῆσω ὅμως νὰ ἱκανοποιήσω τὸν πόθο τῆς εὐτυχίας μὲ σκοπὸ ἐγωϊστικόν, εἶναι δυνατὸ νὰ μὴ τὸ κατορθώσω ποτέ. Σημαίνει λοιπὸν ὅτι μόνον οἱ ἐγωϊστικὲς ἐπιθυμίαι εἶναι παράνομες, ἐνῶ ὁ πόθος τῆς εὐτυχίας εἶναι νόμιμος. Ἡ ἀγάπη καὶ ἡ αὐτοθυσία εἶναι ὁ μόνος δρόμος ποὺ ὁδηγεῖ στὴν εὐτυχία».

Τὴν σχετικῶς εὐτυχισμένη τριετὴ αὐτὴ περίοδος τῆς ζωῆς τοῦ Τολστόη διέκοψεν ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος, ὁ ὁποῖος τὸν ἀπέσπασεν ἀπὸ τὰ ὄνειροπολήματα καὶ τὰ θέλγητρα τῆς εἰρηνικῆς ζωῆς καὶ τὸν ἔρριψε στὸ φρικαλέο μακελλεῖο. Ὡς ἀξιωματικὸς ἔλαβε μέρος στὴν πρώτη γραμμὴ καὶ ἔδειξε παραδειγματικὸν ἡρωϊσμό. Οὐδέποτε φοβήθηκε τὸν θάνατο, πάντοτε τὸν ἀντιμετώπιζεν ἀτρόμητος.

Ἄλλὰ στὴν θεὰ τοῦ σκληροῦ μακελλεῖοῦ ἡ ψυχὴ του ἔνοιωσε ὅλη τὴν φρικαλεότητα τοῦ πολέμου καὶ ὅλο τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπινου πόνου. Στὶς «Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν Σεβαστούπολιν» ἔχει ἀνατριχιαστικὰς περιγραφὰς τῆς ἐπαύριον τῆς μάχης. Ἀπ' τὶς φρικαλεότητες τοῦ πολέμου διεμόρφωσε τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ μαρτυρεῖ καὶ τὸ αἷμα δὲν μποροῦν νὰ κανονίσουν τὰ ζητήματα ἐκεῖνα, πὺ ἀδυνατεῖ νὰ κανονίσῃ ἢ διπλωματία μὲ τρόπον εἰρηνικόν.

Ἀπὸ τότε ὁ Τολστόη ἔγινε ἐνθουσιώδης τῆς εἰρήνης ἀπόστολος. Μὲ τὴν λήξιν τοῦ πολέμου ὁ κόμης ἐγύρισε στὴν Πετρούπολιν. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε γίνει γνωστὸ στὸν κόσμον τὸ φιλολογικόν του τάλαντο. Οἱ καλλίτεροι λογοτέχναι τῆς ἐποχῆς: ὁ Τουργένιεφ, ὁ Νεκράσωφ, ὁ Γουτσαρώφ κ. ἄ. τὸν ὑπεδέχθησαν φιλικῶς στὸν κύκλον τους.

Ἐξ ἄλλου ὁ πλοῦτος, οἱ τίτλοι καὶ ἡ πολεμικὴ του δόξα τοῦ ἀνοιξαν τὰ καλλίτερα σαλόνια τῆς πρωτεύουσας, ὅπου ἔγινε περιζήτητος. Καὶ τότε ἄρχισε μίαν νέαν περίοδον ἀκόλαστης ζωῆς. Ἡ πενταετὴς ἀνακωχὴ, ἡ περίοδος τῆς μετάνοιας καὶ τοῦ ἐξαγνισμοῦ εἶχε λήξει...

Ἐρμαιο τραγικῆς ἀντινομίας, θεωρητικῶς μὲν ὑπεστήριζε ὅτι ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου βρίσκεται στὴν διαρκῆ τελειοποίησίν του, πρακτικῶς ὅμως ζοῦσε βίον ἐκφυλισμοῦ καὶ καταπτώσεως. Οἱ ἔρωτες καὶ τὰ χαρτιὰ εἶχαν καταντήσει τὰ ἰσχυρότερα νεῦρα τῆς ζωῆς του. Τὰ ταπεινότερα ὀρμέφυτα, ὁ ἀχαλίνωτος ἐγωϊσμὸς καὶ ἡ ματαιοδοξία τὸν παρέσυραν ἀπηδαλιούχητο στὰ ὀρμητικὰ τους ρεύματα. Τί ἐντύπωση θὰ κάμῃ στὸν κόσμον—ἦτο γι' αὐτὸν μιὰ τυραννικὴ φύχωσις. Προσπαθοῦσε νὰ προκαλέσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κόσμου καὶ μ' αὐτὴ τὴν ἐξωτερικὴν του ἐμφάνισιν, μολονότι εἶχε συναίσθησιν τῆς μεγάλης ἀσχημίας του.

Σὲ ἡλικίαν 20 ἐτῶν εἶχε πρόσωπον ἀποτόμως μακρουλό, μικρὰ μάτια ποῦ ἔμοιαζαν σὰν δύο κάρβουνα μέσα στὶς βαθειὲς κόγχες των, πλατεῖα μύτη, πλατεῖα χεῖλη καὶ τεράστια αὐτιά. Ἐπὶ τὰ παιδικὰ του χρόνια καταλάβαινε τὴν σπάνια ἀσχήμια του καὶ ἡ συναίσθησις αὐτῆ, ποῦ τὸν λυποῦσε κατάκαρδα, τοῦ ἐνέπνεε τὴν ματαιόδοξον ἐπιθυμίαν νὰ ἐπιβληθῆ στὴν προσοχὴ τοῦ κόσμου μὲ κάθε μέσον: μὲ τὸ μαγιῶδες χαρτοπαίγνιον, τὰ μεγάλα χρέη, τοὺς σκανδαλώδεις ἔρωτες κ.τ.λ. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἔκφυλο εἶδος τῆς ζωῆς ρίχθηκε μόλις γύρισε ἀπ' τὸν πόλεμον... Ἀργότερα ὅμως μὲ δριμύτατον κατηγορητήριον ἐμαστίγωσε τὴν ἔκφυλην ἐκείνην περίοδον τῆς ζωῆς του. Ἀκούσατε τὴν αὐτοκαταδίκην του:

«Μοῦ εἶναι ἀδύνατον—γράφει—νὰ θυμηθῶ τὰ χρόνια ἐκεῖνα χωρὶς αἰσθητὰ πόνου, φρίκης καὶ ἀποτροπιασμοῦ. Ἐσκότωσα ἀνθρώπους στὸν πόλεμον. Ἐπροκάλεσα μονομαχίας γιὰ νὰ σκοτώσω καὶ ἄλλους. Ἐχάνα στὰ χαρτιά καὶ ἐσπατάλησα ὀλόκληρον περιουσίαν, τὴν ὁποῖαν συνεσώρευσα μὲ τὸν ἰδρώτα τῶν χωρικῶν. Μεταχειριζόμενοι τοὺς δουλοπαροίκους μου μὲ ἀδικαιολόγητον ἀυστηρότητα. Ἐχάνα τὸν καιρὸν μου μὲ ἐπιπόλαιες γυναῖκες καὶ ἀπατοῦσα τοὺς συζύγους των. Ἐτσι μετῆλθα ὅλες τὶς ἀτιμίες καὶ δὲν ὑπῆρξεν ἔγκλημα ποῦ δὲν διέπραξα. Καὶ ὅμως στὴν συνείδησιν τῆς ὑψηλῆς κοινωνίας ἐθεωρούμην ὡσὰν ἓνας σχετικῶς ἠθικὸς ἄνθρωπος. Τὸν βίον αὐτὸν ἔζησα ἐπὶ 10 χρόνια».

Μὲ τὴν ἴδιαν ὠμὴν εἰλικρίνειαν καυτηριάζει καὶ τὴν συγγραφικὴν του δρασιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

«Εἶχα ἀρχίσει—λέγει—νὰ συγγράφω, κινούμενος ἀπὸ φιλοδοξίαν, φιλοχρηματίαν καὶ ἀλαζονείαν. Στὰ συγγραφικά μου σκαλαθύρματα μ' ἐνδιέφεραν μόνον ἡ δόξα καὶ τὰ χρήματα. Πρὸς χάριν των λοιπὸν ἀποσιωποῦσα τὸ καλὸν καὶ περιέγραφα τὸ πονηρὸν. Κάθε τάσιν εὐγενῆ καὶ καλὴν τῆς ζωῆς προσπαθοῦσα νὰ τὴν κρύψω κάτω ἀπ' τὸν πέπλον τῆς εἰρωνείας, ὡσὰν νὰ ἐντρεπόμενοι γι' αὐτήν. Καὶ τὸ κατάφερα. Κι' ὁ κόσμος ἐπαίνοῦσε τὰ φιλολογικὰ προϊόντα μου...» Καὶ ἄλλοῦ σημειώνει τὰ ἑξῆς.

«Κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν ἐν Πετροπόλει συναδέλφων μου συγγραφέων καὶ ποιητῶν, ἡ ζωὴ εὐρίσκεται σὲ διαρκῆ ἐξέλιξιν. τὴν μεγαλύτερην δὲ ἐπίδρασιν στὴν ἐξέλιξιν τῆς ζωῆς ἀσχοῦμε ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι τῆς σκέψεως, οἱ συγγραφεῖς καὶ πρὸ πάντων οἱ ποιηταί.

Ἔχουμε καθήκον λοιπόν νὰ διδάσκουμε τὸν κόσμον. Τί ξεύρουμε ὁμως ἐμεῖς οἱ ἴδιοι καὶ τί μποροῦμε νὰ διδάξουμε στοὺς ἄλλους; Ἄ! ὅσο γι' αὐτὸ δὲν ὑπῆρχε καὶ ἀνάγκη νὰ τὸ ξεύρουμε, διότι οἱ ἐκλεκτοὶ συγγραφεῖς, καθὼς οἱ ποιηταί, διδάσκουν ἀσυναίσθητα, ὅπως τοὺς ἔλθη ἢ ἐμπνευσις. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐγὼ θεωροῦσα τὸν ἑαυτὸ μου σὰν ἓνα ἐκλεκτὸ συγγραφέα, δὲν δυσκολεύθηκα νὰ παραδεχθῶ τὴν παραπάνω κολακευτικὴ θεωρία.

Σὰν συγγραφεὺς λοιπὸν καὶ ποιητὴς ἔγραφα ἀσυναίσθητα κι' ἐγὼ δὲν ξεύρω τί. Μὲ πλήρῳαν ὁμως καλὰ γιὰ ὅ,τι ἔγραφα, ἔτρωγα θαυμάσια, εἶχα πολυτελεῖ κατοικία, εἶχα ἐρωμένες, εἶχα σχέσεις μὲ τὴν καλλίτερη κοινωνία.

Μετὰ δύο ὁμως χρόνια ἄρχισα ν' ἀμφιβάλλω γιὰ τὴν ἀλήθεια τῆς ἀνωτέρω θεωρίας, ὅταν διεπίστῳσα τὴν ἀθλιότητα, στὴν ὁποίαν εὐρίσκοντο οἱ ἱεροφάνται τῆς. Οἱ μὲν ὑπεστήριζαν ὅτι μόνον αὐτοὶ κατέχουν τὴν ἀλήθεια καὶ διδάσκουν χρήσιμα πράγματα, ἐνῶ οἱ ἄλλοι διδάσκουν διεστραμμένα. Οἱ ἀντίπαλοί των ὁμως ὑπεστήριζαν τ' ἀντίθετα. Καὶ τότε ἄρχιζαν μαλώματα καὶ φιλονεικίες, ἀμοιβαῖες ὕβρεις καὶ χλευασμοί. Ἔτσι οἱ πνευματικοὶ ὁδηγοὶ τῆς κοινωνίας ἔκαμναν τὴν ἐντύπωσι σωστοῦ φρενοκομείου».

Τὸ ἀποκρουστικὸ αὐτὸ θέαμα ποὺ περιγράφει τοῦ ἐνέπνευσε βαθειὰν ἀθυμία καὶ ἀπογοήτευσι Ἡ ἀηδία τοῦ αὐτῆ γιὰ τὴν ἠθικὴν ἀσχήμια ποὺ ἀντιμετώπιζε ἦταν πολὺ φυσικὴ καὶ δικαιολογημένη. Πρὸ ὀλίγου σχετικῶς καιροῦ εἶχεν ἀποχωρισθῆ ἀπ' τὸ φυσικῶς ὠραῖο καὶ ἠθικῶς ἀγνὸ περιβάλλον τοῦ Καυκάσου. Πρὸ ὀλίγου εἶχε ἀντικρύσει στὰ πεδία τῶν μαχῶν τὸ μεγαλεῖο τῆς αὐτοθυσίας καὶ τοῦ πόνου καὶ ἔξαφνα εὐρέθηκε μέσα στὴν πνιγηρὴ ἀτμόσφαιρα τῆς πρωτεύουσῆς, ὅπου ἀντίκρυζε ταπεινὰ αἰσθήματα, μικροὺς ἀνθρώπους καὶ μόνον λόγια μεγάλα καὶ ἄφθονα.

Ἀηδιασμένος λοιπὸν ἀπ' τὴν πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ ἀνεργματιστὴ κοινωνία τῶν ὁμοτέχνων τοῦ λογίων καὶ τῶν κυανοαίμων ἀριστοκρατῶν, γιὰ νὰ διακόψῃ κάθε ἐπαφὴ μὲ αὐτὴν, ἐπεχείρησε δύο ἀλλεπάλληλα ταξείδια στὴν Δυτικὴν Εὐρώπη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1857 καὶ 1860.

Ὅταν δὲ γύρισε ἀπὸ τὰ ταξείδια τοῦ πῆρε διαζύγιον ἀπ' τὴν ἀνήθικη ζωὴ τῆς πρωτεύουσῆς καὶ ἐγκατεστάθηκε στὴν ἀγροτικὴ τοῦ ἔπαυλι τῆς Γιάσοναγια Πολιάνας μὲ ἓνα πρόγραμμα ἰδεο-

λογικό : ν' ασχοληθῆ με τὴν πνευματικὴ μὀρφωσι τῶν χωρικῶν.

Με τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἄνοιξε σχολεῖο πρότυπο στὸ κτῆμα του. Σὲ λίγο ὁμως χρονικὸ διάστημα, με τὴ δραστήρια προσπάθειά του, ἄνοιξαν σὲ διάφορα ἄλλα μέρη τῶν περιχώρων 40 σχολεῖα κατὰ τὸ Τολστοϊκὸ παιδαγωγικὸ σύστημα. Δὲν θὰ ἐπεκταθῶ ὁμως στὴν ἀνάλυσι καὶ τὴν κριτικὴ τοῦ παιδαγωγικοῦ ἔργου τοῦ Τολστόη καὶ θὰ περιορισθῶ μόνον σὲ μερικὰ σημεῖα τοῦ συστήματος. Ὁ παιδαγωγὸς τῆς Γιάσναγια Πολιάννας ἐζήτησε νὰ εὔρη μιὰν ἀληθινὴ καὶ ἀγνή μέθοδο, γιὰ νὰ μεταγγίσῃ στὶς ψυχὲς τῶν παιδιῶν τὴν ἀρετὴ καὶ στὰ κεφαλάκια τους τὴν γνῶσι. Καὶ τὴν μέθοδον αὐτὴ ἐνόμισεν ὅτι τὴν ἀνεκάλυψε με τὴν κατάργησι στὸ σχολεῖο του κάθε πειθαρχικοῦ ἐξαναγκασμοῦ. Αἱ σχέσεις μεταξὺ διδασκάλου καὶ μαθητοῦ ἔπρεπε νὰ ἐξαγνισθοῦν ἀπὸ κάθε τυραννικὴ παράστασι τοῦ διδασκάλου καὶ ἀπὸ κάθε περίφοβη ὑποταγὴ τοῦ μαθητοῦ. Στὸ σχολεῖο τῆς Γιάσναγια Πολιάννας οἱ μαθηταὶ δὲν ἔφερναν μαζί τους οὔτε βιβλία οὔτε τετράδια. Κανένα καθήκον δὲν τοὺς ἐδίδετο γιὰ νὰ ἐτοιμάσουν στὸ σπίτι τους. Δὲν ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ κρατοῦν τίποτα στὰ χέρια τους ὅπως καὶ μέσα στὸ κεφάλι τους...

Γιὰ ἕνα μόνον ἐσκέπτοντο : πῶς θὰ περάσουν καὶ σήμερα εὐχάριστα καθὼς ἐπέρασαν καὶ χθὲς. Δὲν τοὺς τυραννοῦσεν ἡ ἰδέα τοῦ μαθήματος, ποὺ παρέδωσεν ὁ δάσκαλος χθὲς καὶ ποὺ ἔπρεπε αὐτοὶ νὰ ἐπαναλάβουν σήμερα.

Αὐτὲς ἦσαν οἱ βάσεις τῆς Τολστοϊκῆς Παιδαγωγικῆς. Περιέχει δέβαια πολλὲς ὑπερβολές, ἀλλὰ ἔχει καὶ στοιχεῖα ψυχολογικῶς καὶ παιδαγωγικῶς ὀρθά. Δύσκολα ὁμως ἤμπορεῖ χωρὶς ἐπιφυλάξεις νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ βασικὴ ἀρχὴ τῆς Τολστοϊκῆς Παιδαγωγικῆς, ὅτι στὸ σχολεῖο πρέπει νὰ καταργηθῆ κάθε πειθαρχικὸς ἐξαναγκασμὸς καὶ νὰ δοθῆ στοὺς μαθητὰς ἐλευθερία ἀπεριόριστη.

Τὸ Σχολεῖο τῆς Γιάσναγια Πολιάννας ἔζησε βραχυχρόνια ζωὴ, μόλις τριετῆ. Ὁ ἰδρυτὴς του παρηκολουθεῖτο ὑποπτα ἀπὸ τὰς Ἀρχάς, κάποτε ἐνοσταλοῦσε φοβερὰ τὴν κοσμικὴ ζωὴ καὶ στὸ τέλος ἀπογοητεύθηκε ἀπ' τὴν ἀπερίγραπτη μιζέρια τῶν Ρώσων χωρικῶν. Οἱ γονεῖς τῶν μαθητῶν εἶχαν ἀπόλυτη ἀνάγκη ἀπ' τὴν βοήθεια τῶν παιδιῶν τους. Γι' αὐτὸ ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἄλιγότευε διαρκῶς. Αὐτὸ ἐξενεύρισε στὸ τέλος τὸν Τολστόη, ὁ

όποιος έκλονίσθη σωματικά και πρό πάντων ψυχικά. "Έτσι άπ' τήν άμεση έπαφή του τέ τους μουζίκους για δεύτερη φορά έδοκίμασε τήν άπογοήτευσι και γεμάτος θλίψι διέκοψε τά παιδαγωγικά του σχέδια και άνεζήτησε στην Νότιο Ρωσία τήν άποκατάστασι τής υγείας του.

Στά 1862 ό Τολστόη πανδρεύθηκε στη Μόσχα τήν κόρη του γιατρού Μπέρς Σοφία. Το συνοικέσιον έγινε όχι με μεγάλη προθυμία έκ μέρους τής οικογενείας Μπέρς, που ήξευρε καλά τόν άσωτο βίο του κόμητος. Μετά τόν γάμον ό κόμης και ή κόμησσα Τολστόη έγκατεστάθηκαν στην έπαυλι τής Γιασναγια Πολιάνας. Εκεί στη θερμή φωλιά τους άντηχουσε τό τραγουδι τής γαλήνης, τής αγάπης και τής ευτυχίας. "Υστερα από μιá τρικυμιώδη νεότητα ό άνήσυχος κόμης εύρηκε στον γάμο τήν τέλεια ψυχική του ίσορροπία. Η ευτυχισμένη ζωή τής έποχής εκείνης άντανακλάται στο θαυμασίως τρυφερό διήγημά του, που έπιγράφεται «Συζυγική αγάπη».

Δυό χρόνια μετά τόν γάμο του ό Τολστόη έγραφε : «Μου φαίνεται σαν τώρα μόλις να άρχισε για μάς ό μήνας του μέλιτος». Και λίγο άργότερα έσημείωνε τά εξής :

«Μου φαίνεται ότι ανάμεσα στα εκατομμύρια τών ανθρώπων ένας μόνον υπάρχει ευτυχής και αυτός είμαι εγώ».

Ο γάμος υπήρξε για τόν Τολστόη πραγματική σωτηρία : Η καρδιά του, που διψούσε τρυφερότητα και στοργή, βρήκε επί τέλους τό καταφύγιο που ταίριαζε : αγαπούσε αγαπούσε δέ με αγάπη άληθινή, είλικρινή, άμετρη...

Η προσωπική επίρροή τής κομήσσης Τολστόη άπεδείχθη κι' ευεργετική για τήν συγγραφική δρασι του συζύγου της. Προικισμένη και εκείνη με τάλαντο φιλολογικό συνεργαζόταν με τόν κόμητα και διαρκώς ενθάρρυνε τήν δημιουργική μεγαλοφυΐα του. Στά έργα του Τολστόη τά υστερα από τόν γάμο του υπάρχουν γυναικείες φυσιογνωμίες συμπαθητικώτερες παρά στα προηγούμενα έργα του και περισσότερο ζωντανές από τά άνδρικά του πρόσωπα.

Η Νατάσα στον «Πόλεμο και Ειρήνη» και ή Κέτη στην «Άννα Καρενίν» ως ζωντανό πρότυπον έχουν τήν κόμησσαν Τολστόη.